

Marton Péter

Az Egyesült Államok kilátásai: geopolitikai versengés, nem hagyományos kihívások és elbizonytalanodó identitás



Absztrakt

A tanulmány a kötet címében megfogalmazott alapvető kérdésre tekintettel először is gyors helyzetértékelést ad az Egyesült Államok jelenlegi relatív hatalmi és biztonsági helyzetét illetően. Ezt követően szemügyre veszi egyes szakirodalmi források mellett az Egyesült Államok és néhány más szereplő stratégiai jelentőségű biztonságpolitikai dokumentumait, hogy megítélhetővé váljon, milyen változásokra számítanak mérvado források a jövő nemzetközi rendjét és azon belül az Egyesült Államok pozícióját, szerepét és lehetőségeit illetően. Miután ez alapján megbizonyosodhatunk arról, hogy az érintettek a globális hatalmi egyensúlyt tekintve még a jelenlegi kiélezett versengés közegében is, továbbra is fennmaradó amerikai fölényrel számolnak, a tanulmány azt az időszerűnek tűnő kérdést járja körül spekulatív jelleggel, hogy lehet-e belülről fenyegetett az Egyesült Államok pozíciója a világpolitikában.

Bevezetés – Rövid helyzetértékelés

Ennek a kötetnek a 2013-as előzményében a pragmatikus önkorlátozás szükségességéről írtam, mint ami a jólét, a biztonság és a relatív hatalom megőrzésének kihívására adható kézenfekvő stratégiai válasz az Amerikai Egyesült Államok számára. Vezető szerepének fennmaradását jósltam, jelentős, akár tovább is növelhető katonai és technológiai fölényére, valamint erős gazdaságára tekintettel (MARTON 2013).

Amit azóta bizonyosan revideálni szükséges, az a kínai–amerikai viszony alakulásával kapcsolatban tett akkori prognózis. Akkoriban elfogadhatónak tűnt mélyen összefonódott gazdasági partnerek közötti *frenemyship*ként – azaz rivalizálástól áthatott gazdasági együttműködésként – ábrázolni ezt a viszonyt, amelyet a gazdasági interdependencia kényszerít ki, és kölcsönös előnyök ösztönöznek a politikai nézetkülönbségek dacára is.

Mára egyértelműen átalakulóban van ez a kapcsolatrendszer, és az együttműködés hagyatékának közegében végbemenő rivalizálásként ábrázolható.

A Kínai Népköztársaság (a továbbiakban: Kína) magatartása konfrontatívvá vált a számára közvetlenül fontos térségekben (ilyen például Tajvan, a Dél-kínai-tenger vagy az Akszai Csin régió a Himalája-hegységben), és eközben az ország Hszi Csinping irányítása alatt még inkább autoriter vezetésűvé lett (VÖRÖS–HORVÁTH 2024). Nyilvánvalóvá vált, hogy a kapitalista pártállam nem a politikai liberalizálódás irányába mozdul el, ahogyan azt egyesek az 1990-es évek közepén várták, és így sem az érdekek, sem az értékek szempontjából nem válik hosszú távon elfogadható partnerre az Egyesült Államok számára. Washington ennek figyelembevételével átértékelte a viszonyból származó gazdasági előnyöket, beleértve ezek megoszlását is a maga és Peking oldalán. Nem kíván a továbbiakban Kína erősödéséhez hozzájárulni, mert ennek nyomán nem számíthat demokratikusabb berendezkedésre és békés, konfliktuskerülő külpolitikára Pekingtől. John Mearsheimer és más szerzők régóta az amerikai külpolitika hibájaként rótták fel, hogy a döntéshozók nem látták ennek a váltásnak a szerintük jóval korábban is egyértelmű szükségességét (MEARSHEIMER 2021). A fordulat végül a Trump-adminisztráció alatt következett be, és folytatódott a Biden-adminisztráció vezetésével.

A megváltozott politika lényeges eleme, hogy az Egyesült Államok egyoldalúan és partnerein keresztül is korlátozza a szenzitív technológiák kereskedelmét, hogy ezek piaci elérhetőségét és kínai lemásolásuk, elsajátításuk és hasznosításuk lehetőségét csökkentse. A félvezetők sarkalatos kérdést jelentenek ebből a szempontból. A legfőbb értékesítők a csipdizájn területén amerikai és tajvani cégek, az amerikai Broadcom, a Qualcomm, az Nvidia, az Apple és az AMD az egyik oldalról és a tajvani MediaTek a másik oldalról. A gyártásban a top 10 vállalat között például az alábbi, jelentősebb részesedéssel bíró öntödéket (*foundries*), illetve az ezeket tulajdonló cégeket találjuk: Taiwan Semiconductor Manufacturing Company (TSMC, Tajvan), Samsung Electronics (dél-koreai *chaebol*), Global Foundries (az AMD kiszervezett divíziója), United Microelectronics Corporation (UMC, Tajvan). Az egyetlen kínai vállalatként a Semiconductor Manufacturing International Corporation (SMIC) szerepel közöttük (AYAZ 2020). Viszonyításképpen: csipöntödeként a SMIC globális piaci részesedése 2019 és 2021 első negyedéve között végig 5% körül mozgott, míg a TSMC részesedése meghaladta az 55%-ot. A legfejlettebb, úgynevezett *bleeding edge* és *cutting edge* vagy *high-end* csipek előállításához az extrém ibolyántúli sugarakat használó litográfiai (Extreme Ultraviolet/EUV Lithography) áramkörnyomtatás jelenti a kritikus technológiát, és az ehhez használatos berendezések specialista – gyakorlatilag versenytárs nélküli – gyártója a holland ASML vállalat. A litográfiai eljárás során használt fotomaszkok beszállítói között

van jelentős amerikai cég (Photronics Inc., Applied Materials), az export-piacvezetők pedig a japán vállalatok (közülük jelentős például a Nippon Filcon, a Toppan és a Hoya [LAPEDUS 2018]). A félvezetőipar tehát olyan tőke- és tudásintenzív iparág, amelynek kritikus értékláncai a Távol-Keleten koncentrálódnak, de nagyrészt Kínán kívül. Kína részleges elzárása a csúcstechnikától így nem kivitelezhetetlen, de emellett szükséges az iparág fizikailag sebezhető távol-keleti elemeinek határozott védelme is, vagy annak ténylegesen jobb alternatívájaként egy részük áttelepítése biztonságos távolságba (lásd ezzel kapcsolatban a tajvani TSMC és az Intel arizonai beruházásait).

Tajvan kapcsán az Egyesült Államok minimalizálta megközelítése hagyományos „stratégiai kétértelműségét”, ami a sziget megvédésével kapcsolatos amerikai elköteleződést illeti egy kínai invázió esetén. Joe Biden elnök több releváns nyilatkozatot is tett ezzel kapcsolatban (idézi: NI 2022). A Dél-kínai-tengeren az Egyesült Államok mára rendszeres haditengerészeti járőrtevékenységet folytat a hajózás szabadságának védelmében, erejét és – szükség esetére – az esetleges kihívásokkal szembeni konfrontációs készségét demonstrálva. A *Center for Strategic and International Studies* (CSIS) a közelmúltban figyelmeztetett ennek szükségességére egy részletes modellezésen alapuló forgatókönyv-tanulmányban is, amely Tajvan megvédését csak abban az esetben találta kivitelezhetőnek, ha ehhez Tajvan számára minden helyben szükséges eszközt még az esetleges népköztársasági blokád és invázió előtt biztosítanak, és a sziget védelmére gyorsan mozgósítanak és cselekednek. Az „ukrajnai megközelítés” (értsd: a nagyrészt csak utólagosan megkezdett felfegyverzés az elnyúló háború megvívásához) itt nem működik, hangsúlyozták, amellett, hogy az Egyesült Államok a jelzett feltételek teljesülése esetén nagyon is képes lehet hatékonyan szembeszállni egy kínai inváziós kísérlettel (CANCIAN–CANCIAN–HEGINBOTHAM 2023).

Kína bizonyos katonai képességeiről olvasván egyes hozzászólók az utóbbi időben olyan következtetéseket vonnak le, miszerint az amerikai katonai fölény már jelenünk idejére is alapvetően megkérdőjelezhető, ám ezek a nem minden népszerűséget nélkülöző nézetek egyelőre tévesek. A gyakran emlegetett kínai DF-21-es hajó elleni ballisztikus rakéták például egyáltalán nem biztosítanak automatikusan képességet Kína számára a „térsgélzárásra” (*Area Denial/Anti-Access, A2AD*), vagyis az amerikai csapásmérő flottakötelékek, köztük a repülőgép-hordozók távoltartására a kínai partoktól, ahogyan azt például többek között Niall Ferguson brit történész vagy Charles Glaser amerikai politikatudós hangoztatta az elmúlt években (FERGUSON 2021: 366; GLASER 2021). Röviden megragadva a lényegét: a haderők komplex rendszerek, vagy másképpen „rendszerek rendszerei”, amikor pedig harcba lépnek egymással, magatartásuk kölcsönös alkalmazkodáson keresztül formálódik. Interakciójukat nem lehet

egyetlen fegyver brosrákban feltüntetett képességei alapján megítélni, előre jelezni. Ez pontosan ugyanolyan tévedés lenne, mintha – megfordítva a dolgot – az alacsony észlelhetőségű amerikai B-21-es Raider bombázó repülőgépek képességét a kínai A2AD képességek semlegesítésére papíron előre jóváírnánk. Háborúban nincsenek efféle garanciák, ellenben mindig akadnak meglepetések. A Kínai Népköztársaság 2022 folyamán végig óvatos magatartása az ukrajnai háborúval összefüggésben éppen ezt a felismerést látszott tükrözni, vagyis a pekingi oldalon is beláthatták az említett bizonytalansági tényező jelentőségét a papíron óriásinak és ellenállhatatlannak tűnő orosz haderő harctéri viszontagságai láttán.

A Kínai Népköztársasággal elképzelhető összecsapás kilátásai mellett fontos változásként említendő ugyanakkor Oroszország fellépésének minőségi átalakulása is, a katonai erő 2014-től kezdődő *letagadott*, majd utóbb, 2022-től kezdődően már *nyílt* alkalmazása a nemzetközi jog és együttélés alapvető szabályait figyelmen kívül hagyva, kizárólagos saját érdekek érvényesítésére. Ez az orosz katonai képességek jelentős bővülésének hiányában is fenyegetés, tekintve, hogy a világ egyik legnagyobb haderejéről van szó, és hozzá olyan birodalmi jellegű és autoriter vezetésű államalakulatról, amely a maga perifériáján-szomszédságában élőkkel szemben mindig talál konfliktusra okot, ha éppen akar (RÁCZ 2024). Ennek kapcsán elengedhetetlenné vált az Észak-atlanti Szerződés Szervezetén (NATO) belül az európai szövetségesek és különösen a keleti periféria megerősítése, majd 2022-től kezdődően a konfliktus jóval közvetlenebb felvállalása az Ukrajna elleni agresszió feltartóztatásán és az ukrán haderő felfegyverzésén keresztül.

Oroszország és Kína együttesen jelentkező fenyegetőbbé válása a NATO 2022-es stratégiai elgondolásában (Strategic Concept) is említést kap, mint amely alapvetően a szabályokon alapuló nemzetközi rend stabilitása ellen hat (NATO 2022: 5). A formális „sárkánymedve” összefogás nélkül is a szövetségesi politika szorosabbra fűzését diktálják ezek a fejlemények, így a Távol-Keleten is, ahol ez új együttműködési keretek létrehozásához is elvezetett (így jött létre az AUKUS formáció, az Ausztrália, az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok közötti trilaterális biztonsági megállapodás nyomán). Eközben a NATO-n belül és attól függetlenül is határozottabb elvárásként jelenik meg amerikai részről – nem minden európai készség és érdekelttség nélkül – a nyugat-európai szövetségesek bevonása Kína feltartóztatásába.

Mindez további ösztönzést ad az ellátási láncok sebezhetőségének csökkentéséhez. Amikor a COVID-19-világjárvány még csak kibontakozóban volt, a hivatalban lévő Trump-adminisztráció részéről Wilbur Ross kereskedelmi miniszter azon reménynek adott hangot, miszerint Kína lezárások miatti kiesése újabb lökést adhat

az *on-shoringnak*, vagyis az amerikai vállalatok által korábban tengeren túlra kihelyezett termelés hazatelepítésének (idézi: BREUNINGER 2020). Azóta számos egyéb fejlemény világított rá, hogy a legkülönbébb vállalatok értékláncainak elemeit a glóbusz körül elhelyezni és az ezzel kapcsolatos kiszolgáltatottságot minden felkészülés nélkül elfogadni nem józan magatartás. A világjárvány Indiában, Vietnámban és Malajziában éppen olyan zavaró hatása volt, mint 2020 elején a kínai kikötők megbénulása és az ottani gyárak leállása. Mi több, a probléma természete kumulatívnak bizonyult, ahogyan ez a tengeri szállítókonténerek globálisan egyenetlen eloszlásában idővel megmutatkozott, számos egyéb probléma mellett. Az autóipar világszerte nagyon gyorsan megérezte a pandémia és az azt követő keresletnövekedés által súlyosbított félvezető- vagy mikrocsiphiányt. A Szezei-csatorna eltorlaszolása az Ever Given hajó elakadása következtében 2021 tavaszán újabb csepp volt a pohárban.

Ezt tetézte a nemzetközi feszültségek növekedése. A Biden-adminisztráció folytatta a Trump-adminisztráció által megkezdett gazdasági elválást Kínától (*strategic decoupling*), és ezek után az Ukrajna elleni orosz agresszióra válaszul szükségessé vált szankciók is alapvető felfordulást keltettek a beszállítói láncokban. A globalizáció jövőjét kérdőjelezi meg – nem kevesebbet – az, ha a Nyugat egyszerre halad előre az Oroszországtól és a Kínától történő tartós stratégiai elszakadás irányában, és ez végül biztosan átalakítja majd a világ rendjét, egyelőre nehezen megítélhető összhatással a világ gazdaság és a nemzetközi hatalmi egyensúly szempontjából.

A geopolitikai és a klímaadaptáció sokszor ellentmondásos lépéseket ösztönöz, ami további stratégiai bizonytalanság forrása. Az orosz földgáz kiváltása érdekében a szénalapú energiatermelésre is jobban kellhet hagyatkozni rövid távon, miközben a klímaadaptációt elősegítő állami beavatkozás a gazdaságban konfliktusos folyamatokat indíthat el a geopolitikai logika szerint máskülönböző együttműködésre utalt nyugati országok között. Eklátáns példája ennek az Egyesült Államok esetében a 2022-es *Inflation Reduction Act*, amely úgy irányul az infláció csökkentésére, nevének és rendeltetésének megfelelően, hogy az átállást is igyekszik ösztönözni, és ezért óriási zöldberuházás-ösztönzési programot is magában foglal (Senate Democrats 2022). Mivel az ilyen beruházásösztönzés révén nagy mennyiségű állami támogatás válik elérhetővé a Nyugaton belül dinamikusan mozgó transznacionális tőke és tulajdonosai számára, az Európai Unió egyfajta válaszkényszerbe kerül, hogy az intézkedés hatásaival felvegye a versenyt.

Mindeközben az Egyesült Államok jelentősen profitál az európai gázpiac átrendeződéséből, és Katarral, Algériával meg másokkal együtt az orosz gázbeszállítást váltja ki a cseppfolyós földgáz exportjával. Az ukrajnai háborúban sikeresen szereplő

amerikai fegyverek révén az USA a világ fegyverpiacán is növelheti részesedését, részben az európai védelmi ipar rovására.

A trendek itt vázolt alapvető értékelésének nyomában a fejezet az alábbiakban szemügyre veszi az Egyesült Államok és néhány más szereplő stratégiai jelentőségű biztonságpolitikai dokumentumait, hogy megítélhetővé váljon, milyen változásokra számítanak a kifejtett átalakulás közegében az érintettek a jövő nemzetközi rendjét és azon belül az Egyesült Államok pozícióját, szerepét, lehetőségeit és relatív hatalmi helyzetét illetően.

Stratégiai alapfeltételezések

Az Egyesült Államok jövőbeli globális szerepével foglalkozó, széles körben idézett szerzők munkáiból alapvető konszenzus olvasható ki abban az értelemben, hogy az Egyesült Államok valamiféle abszolút hanyatlására nem készülnek, sőt számos tekintetben az amerikai fölény fennmaradásával számolnak. Emellett tartják elképzelhetőnek más hatalmak felemelkedését, felzárkózását és annak eredményeként a multipoláris világ eljövetelét, ahol az amerikai politikának jobban meg kell válogatnia, mikor adódik lehetősége közvetlen céljai elérésére és a liberális nemzetközi rend normáinak érvényesítésére (például ZAKARIA 2009; KAGAN 2012).

John J. Mearsheimer politikatudós 2019-es *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities* (magyarul: *A nagy téveszme*) című könyvében (MEARSHEIMER 2019a), amelyet Amerika-kritikus hozzászólók előszeretettel említenek (és ritkábban idéznek), lényegében pontosan ugyanerre figyelmeztet maga is: hogy a liberális értékeket követő és továbbra is vezető hatalom Egyesült Államok ne hagyja figyelmen kívül se a realista megfontolásokat, se a nacionalizmus történelemformáló erejét, mert ez nem feltétlenül fenntartható és nem kompatibilis saját nemzeti érdekeivel. Az ebből adódóan szükséges önkorlátozás Mearsheimer szerint persze kevésbé liberális nemzetközi rendhez vezet, már ha liberális maradhat az egyáltalán (MEARSHEIMER 2019b).

Mindez válságok sorozatának a lehetőségét is előrevetíti. A liberálisnak nevezett nemzetközi rend lényeges elemei ugyanis politikai filozófiai értelemben nem liberális természetűek. Ilyen volt hagyományosan az Egyesült Államok hegemoniájának egyértelműsége, amelynek révén számos konfliktus a felek józan belátása nélkül is elfojtható volt, a kisebb hatalmak részéről jelentkező elhajló politikák feladása pedig ösztönözhető és kikényszeríthető. Nem liberális elem ironikus módon a nemzetközi kapcsolatok 1945 utáni formális szabályrendszere is, amely magában foglalja a nemzetközi agresszió

tilalma mellett az ENSZ Biztonsági Tanácsában helyet foglaló autokráciák effektív vétőjogát az erő nemzetközi használatával kapcsolatban. Ezt a szabályrendszert a mai nemzetközi rend ténylegesen liberális elemei – különösen az ENSZ Biztonsági Tanácsát megkerülő humanitárius (vagy ilyen érveken alapuló) beavatkozások és az ezek által teremtett kivételek mint precedensek – sokszor annak ellenére gyengítették, hogy az agresszió előfordulásának ritkulása egyébként hozzájárult a gazdasági és politikai liberalizáció világléptékű terjedéséhez az így teremtett nagyobb stabilitás révén. Ha az új közegben az Egyesült Államok hegemoniáját a potenciális kihívók kevesebben ismerik el könnyen érvényesíthetőnek, és eközben saját képességeiket és lehetőségeiket jelentősebbnek ítélik meg, úgy több feszültségre, a *status quo* megváltoztatására irányuló kísérletekre és az amerikai meg a társult nyugati törekvések aktívabb sabotálására kellhet készülni. Tekintettel a legfőbb kihívók nem liberális természetére, az agresszió tilalmának betartására is kevésbé lehet számítani. Egyaránt nő a feszültségek és a kockázatok kiélezésére irányuló „próbálgató” lépések (*brinksmanship*), a katonai eszközökkel élő kényszerítő nyomásgyakorlás, valamint a nyílt, agresszió útján megvalósuló revízió lehetősége – ezekkel együtt a „szabályokon alapuló nemzetközi rend” gyengülése és az általános kiszámíthatatlanság fokozódása várható.

Ha vetünk egy pillantást két fontos stratégiai dokumentumra, amely az Egyesült Államok részéről a kilátásokkal és a kockázatokkal kapcsolatban fogalmaz meg alapvető megállapításokat, ezekben lényegében a fenti, itt vázolt helyzetértékeléssel találkozhatunk. Mint látható lesz, alapvetően ugyanez az értékelés jelenik meg más szereplők stratégiai dokumentumaiban is.

Az Egyesült Államok 2022-es *Nemzetbiztonsági stratégiája* a „versengés érájáról” beszél, javarészt a demokráciák és az autokráciák közötti versengésre utalva így. Oroszországot és a Kínai Népköztársaságot említi elsődlegesen riválisként és fenyegetésként, miközben egy sor nem nemzetközi jellegű kihívás kezelésének szükségességére is figyelmeztet, a klímaváltozástól a közegészségügyi fenyegetéseken keresztül az energiatranzíció kihívásaiig (White House 2022: 6–7). A stratégia kijelenti (White House 2022: 7, saját fordításban): „Habár a nemzetközi környezet versengéstől terhelt, az Egyesült Államok továbbra is a világ vezető hatalma. Gazdaságunk, népességünk, újító szellemünk és katonai hatalmunk tovább gyarapodik, többnyire a más jelentős országokét meghaladó mértékben. Nemzetünket erősségei – az amerikai nép rátermettsége, kreativitása, alkalmazkodókészsége és eltökéltsége; az értékeink, a sokféleségünk, a demokratikus intézményeink; a technológiai fejlődésben játszott vezető szerepünk és gazdasági dinamizmusunk; hivatásos diplomataink, fejlesztési szakembereink, hírszerzőink és katonaságunk kiválósága – egyedülállóvá teszik.”

Ugyancsak figyelemre méltó dokumentum amerikai részről az amerikai hírszerző közösség által az Egyesült Államok által fenyegetésként kezelt kérdésekről készített éves jelentés, az országos hírszerzési igazgató, a Director of National Intelligence által ellenjegyzett *Annual Threat Assessment*. A 2022-es áttekintés a nemzetbiztonsági stratégiáival átfedésben álló alapfeltételezésekre épül. A globális biztonsági környezetet „növekvő mértékben összetettnek és összekapcsolódónak” írja le, amelyben a „nagyhatalmi versengés és konfliktus” erősödik, miközben olyan fontos kihívásokat kellhet más államokkal közösen kezelni, mint „a klímaváltozás, az egyre jelentékenyebb nem állami szereplők és a rohamosan fejlődő technológiák következményei” (ODNI 2022: 4). A dokumentum Kínát „közel egy súlycsoportban lévő riválisként” (*near-peer competitor*), Iránt pedig „regionális fenyegetésként” írja le. Oroszországgal kapcsolatban a katonai erő használatára irányuló orosz készség korlátlanabbá válását említi.

Az Egyesült Államokon kívülre tekintve az Egyesült Királyság részéről fontos vonatkoztatási pont lehet például a 2015-ben elfogadott *Nemzetbiztonsági stratégia és stratégiai védelmi és biztonsági mérlegjelentés*, amely az Egyesült Államok helyzetét így értékelte: „Az Amerikai Egyesült Államok a vezető globális gazdasági és védelmi hatalom. A világ továbbra is tőle várja a globális stabilitás feltételeinek megteremtését és a különféle válságokra adott nemzetközi válasz vezetését.” (HM Government 2015: 51.)

A meghatározó német és francia értékelések sem térnek el ettől jelentős mértékben. A Német Szövetségi Köztársaság 2016-os *White Paper* szerint, amely máskülönben sokszor Európa szemszögéből fogalmaz, és Európa helyzetének javítására igyekszik stratégiát formálni: „multipoláris világunkban az Amerikai Egyesült Államok a jövőben is a nemzetközi biztonságpolitikát alapvetően formáló szereplő [...] Az Amerikai Egyesült Államok garantálja Európa biztonságát és stabilitását 1945 óta.” (ISSAT 2016: 31.)

A külön érdekek mindenkori jelentőségét hangsúlyozó friss francia *Nemzeti stratégiai mérlegjelentés* valamivel többet foglalkozik a részletekkel, és így szól: „Az Egyesült Államok számára a Kínai Népköztársaság jelenti a hosszú távú stratégiai prioritást, alapvetően 2007-ig [az akkori gazdasági és pénzügyi válságig] visszavezethető okokból következően. Washington, úgy tűnik, megoldást keres arra, hogyan csökkenthetné szerepvállalását egyes regionális színtereken, amelyeket immár másodlagosnak tekint (Afrika, Közel-Kelet), oly módon, hogy azzal megerősítse partnerei biztonságát. [...] Az ukrajnai háború következtében, a szövetségesek védelmének megerősítésére tett lépéseit és az Ukrajnának nyújtott katonai támogatása léptékét tekintve az Egyesült Államok ismét az európai biztonság legfőbb letéteményese.” (NSR 2022: 14.)

Azt természetesen fontos megjegyezni a fentiek fényében, hogy a relatív hatalomról szóló efféle helyzetmegállapítások és prognózisok nem adhatnak tökéletes alapot

konkrét helyzetek előzetes, spekulatív megítéléséhez. Az Egyesült Államok hadereje jóval korszerűbb és globálisan ütközésképesebb Oroszországnál, a nukleáris fegyverek esetében azonban tovább él a kölcsönös megsemmisítés lehetősége – és ilyen értelemben a paritás a két fél között. Miközben az Ukrajnának nyújtott nyugati katonai segítség hatékonynak bizonyult a 2022-es orosz invázió feltartóztatására, sőt egyes helyeken a visszaszorítására is, nem teljesen egyértelmű, mi lesz ennek a háborúnak a kimenetele, ha Oroszország az emberi és anyagi költségekkel nem törődve haditermelésre és tartós háborúra rendezkedik be. Egy Kínával vívott háború pedig még a megkezdett stratégiai szétválás (*decoupling*) és az amerikai és nyugati befektetések geopolitikailag kedvezőbb közegbe terelése (*friend-shoring*) közepette is kölcsönösen pusztító lenne gazdasági értelemben, tekintettel a továbbra is fennálló erős gazdasági interdependenciára.

Mindeközben adottak nem hagyományos biztonsági kihívások is, amelyek kockázatot hordoznak az Egyesült Államok számára – némelyek ezek közül kifejezetten az amerikaihoz hasonló fejlett gazdaságok, nyitott társadalmak és a liberális nyílvanosságon alapuló demokráciák közegében jelentkeznek elsődlegesen. Ezek példáulért érdemes szemezgetni a *Bulletin of Atomic Scientists* (a továbbiakban: a *Bulletin*) két friss publikációjából (GOUDARZI 2022; MECKLIN 2023).

A „zavart keltő technológiákra” (*disruptive technologies*) fókuszál egy 2022-es elemzés (GOUDARZI 2022), amely egytől egyig az Egyesült Államok szempontjából is releváns problémákra mutat rá. Szóba kerül itt például, hogy egyre népszerűbb a konspiratív gondolkodás, ami a közbizalom és a demokratikus intézmények megrendüléséhez vezet – ennek nyilvánvaló példája lehet a 2017 óta folyamatosan erősödő *QAnon* mozgalom. Az emberi magatartás különféle aspektusait szabályozni vágyó politikai erők a teljes kikényszeríthetőség állapotához kerülhetnek közelebb a megfigyelés technológiai révén, ahogyan ezt illusztrálhatja többek közt a világ autokráciáinak fejlődése ebben az irányban – a digitális információk felhasználása még az abortusztilalom betartatására is új lehetőségeket ad az ebbe bevont bűnüldöző szervek kezébe az Egyesült Államokban (NEWMAN 2022). Kína, Oroszország és mások rendkívül hatékony propagandát fejthetnek ki politikai marketingjük részeként a társadalmimédia-platformok által biztosított, mikrotargetálható elérésen keresztül, sokszor kifejezetten a nyitott társadalmak tagjai közé éket verni képes viták felfűtése révén. További kritikus innovációt képez a *Bulletin* felsorolásában – egyben éppen az emberi képzelőerőt és újítókészséget áthatja végül alá – a mesterséges intelligencia terjedése és fejlődése, amely válsághoz vezethet a művészet világától a felsőoktatásig – ahogyan ezt már a ChatGPT (Chat Generative Pre-trained Transformer) 2022 végi megjelenésének rövid távú hatásai is megmutatták.

A *Bulletin*nek a tudomány és a biztonság kérdéseivel foglalkozó testülete a „végítélet órájának” (*Doomsday Clock*) átállításáról döntött 2023 januárjában, közelebb lépítve annak metaforikus mutatóját az éjfélhez. Ennek kapcsán a kommentátorok nagy része főként az ukrajnai háborúra és Oroszország nukleáris fegyverek bevetésére vonatkozó burkolt és kevésbé burkolt fenyegetéseire asszociált. Válaszul a *Bulletin* testülete közleményben hangsúlyozta a döntésében szerepet játszott egyéb tényezőket (MECKLIN 2023). Felsorolta például a geopolitikai feszültségek által akadályozott multilaterális együttműködést, amely egyebek mellett a *most már különösen sürgető* klímaügyi és a *még mindig aktuális* pandémiás válaszádat nehezíti meg. Kiemelten említették továbbá a zavart keltő technológiai változásokat, így például a biotechnológiai forradalom kiszámíthatatlan hatásait.

Belülről fenyegetett vezető hatalom?

Az „igazságon túli” politika fogalmát ma népszerű emlegetni különféle válságként megélt jelenségekre gondolva. Eredete némiképp homályba vész, de az első felhasználók közös vonása, hogy a mediatisált információs környezetben megvalósuló megtévesztés tömeges hatása érdekelte őket. Az eredet felfejtését ugyanakkor bonyolítja, hogy az igazság megismerhetőségével és az objektivitás kérdésével kapcsolatos posztmodernista, posztpozitivisták érvek és megfontolások is hozzájárultak a fogalom meggyökeresedéséhez (CALCUTT 2016).

A kritikus szemlélet jegyében megjegyzendő lehet, hogy a középkori vagy az azt megelőző világ korlátozott információs médiumai nem voltak megbízhatóbbak a maiaknál. A feudális udvari intrikák eredményéről az alattvalókban kialakuló kép inkább tükrözhetett permanens megtévesztettséget, mint az ellentétét. Az alattvalóknak elég volt annyit „tudniuk” – ha hittek ebben, ha nem –, hogy „bölc” vagy „bátor” királyuk van; vagy éppen azt, hogy akitől már ideje volt megszabadulni, hitvány volt, gyáva, gyenge vagy félkegyelmű, és az utókornak csakis így érdemes rá visszagondolnia.

Az „igazságotúlíság” fogalma feltételezi azt is, hogy a kiegyensúlyozott és objektív újságírás elvárásainak (valahogyan, nehezen) egyszerre megfelelő független tömegmédia valamikor a nem túl távoli múltban pontosabban közvetítette az emberek felé az igazságot, mint ahogyan ezt a mai médiarendszerek teszik. Bár ez időszakonként és helyenként így lehetett, a jelenség földrajzi kiterjedése és időbeli határai egyáltalán nem maguktól értetődőek. Van olyan régió is, ahol ilyen időszak, meglehet, soha nem következett el. Körülbelül erre hívja fel a figyelmet a posztszovjet térséggel kapcsolatban

Andrew Wilson *Virtual Politics* című klasszikusa (WILSON 2010), amely bemutatja, hogyan alakították tömegek percepcióit a posztszovjet térség pártpolitikai és hatalmi játszmáit illetően különféle, többnyire az illetékes helyi Kremlhez kötődő „politikai technológisták” az 1990-es évek folyamán.

A kifejezés ennek tudatában arra próbál tehát rávilágítani, hogy valahol, valami-kor, valamiért érzékelhető romlás következett be az igazság érvényesülésének vagy akár egyenesen a megismerhetőségének a tekintetében. Az ebben szerepet játszó tényezők között említhető a média-ökoszisztéma, azaz a tágabb információs környezet átalakulása – például a társadalmimédia-platformokon végbemenő, puskaporos vitákban leképeződő polarizálódás, amely a buborékkeresletek kielégítésére szakosodó pártos médiaorgánumok felemelkedését ösztönzi. De említhető a politikai kultúra átalakulása is, a leginkább „látható” személyek és virtuális perszónájuk köré szerveződő, ilyen értelemben elszemélyesedő pártpolitika jelenségvilága vagy éppen a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedése mellett megvalósuló vagyoni koncentráció, amely a gazdaság oligarchizálódásával jár együtt – és azzal együtt nagyobb töke-koncentrációval a médiapiacra.

Mindez nem automatikusan vet véget a demokráciának abban az értelemben, hogy megszűnne a versengő pártpolitizálás – hazudni minden politikai szereplő számára lehetőség, és ezt leleplezni sem teljesen lehetetlen, legfeljebb az egyre határozottabban szekértáborba tömörülő, elkötelezett szavazók előtt nem lehetséges egykönnyen a szívük választottjával kapcsolatban. Az oligarcha jellegű szereplők egy részének a világnézete vagy éppen a közvetlen üzleti érdekei diktálhatják az egyik vagy a másik – vagyis végeredményben több különböző, egymással versengő – politikai párt támogatását. A harvardi jogász, Lawrence Lessig *Republic Lost* című könyvében (2011) éppen innen indítja érvelését, a vagyonos *tweetekre*, Bueno de Mesquita és társai parafrázisával (2003) a „valódi szelektorátusra” irányítva a figyelmet, mint akik az amerikai nép választásának lehetséges spektrumát még az elnökjelölt-állítás során leszűkítik, amikor eldöntik, kinek a kampányába készek befektetni (és kinek a kampányába nem).

Az ilyen módon kiegyensúlyozódó versengésből győztesen kikerülő vezetők nem feltétlenül hoznak igazán nagy változást a szakpolitikai kérdésekben, így a külpolitikában sem – ezeken a területeken sokszor erős kényszerek határolják be a résztvevők mozgásterét. A belső szakpolitikákban a meggyökeresedett érdekek, a külpolitika területén más országok és a nemzetközi interakció alapvető szabályai szűkíthetik a „lehetséges” tartományát.

Mégis kérdésként vetődhet fel, milyen kilátásokat vetítenek előre a fentebb tárgyalt folyamatok az Egyesült Államok esetében, ahol a nemzetközi kényszerek kevésbé

„zárják be” a mindenkori vezetőt, már ha a belpolitikai természetű korlátokat sikerül semlegesítenie. Ha Mearsheimert kérdeznénk erről, ő alighanem az amerikai külpolitika bürokratikus gépezetére és a külpolitikai vitákat meghatározó washingtoni szellemi műhelyek világára, együttesen a „külpolitikai *establishmentre*” utalna makacsul korlátozó tényezőként – ez informális amerikai szóhasználatban, amelyet ő is átvesz, a *blob* (lásd például Russian American Daily 2022). Mearsheimer számára Donald Trump első elnöksége sem jelenthetett igazi eltérést az amerikai külpolitikai hagyományoktól, mivel szerinte a *blob* ezt bármikor megakadályozta volna, sőt közbe is lépett, amikor úgy volt szükséges. Csakhogy, tekintettel a *blob* bizonytalan kiterjedésére, már-már konspirációs elméletbe illően megfoghatatlan voltára, empirikusan nehezen tesztelhető tézis ez – következésképpen nem is vehető egészen komolyan. Trump éppen elég változást hozott az alatt a négy év alatt, amelyet hivatalban töltött, és minden bizonnyal jelentősebb változások is következhettek volna, ha hatalomban marad egy újabb terminus erejéig (vagy annál is tovább) – ami talán alkotmányellenes módon sem lett volna az ellenére.

Erősen figyelemre méltó ebből a szempontból, hogy Trump kész volt megkezdeni a kilépést az Egészségügyi Világszervezetből (WHO) éppen egy világjárvány idején, és hogy egyáltalán nem kereste a lehetőséget a pandémiás válaszadás nemzetközi koordinálására, elzárkózva például a vakcinasegélyezéstől a méltányosabb globális vakcinaelosztás előmozdításának érdekében. Az „America First” ezen a ponton nem üres kampányszlogen volt csupán: minden hamisságával együtt az Egyesült Államok politikájának vezérelvévé lett egy évszázados szinten egyedülálló, világméretű kihívással kapcsolatban.

Trump már ezt megelőzően is jelentősen erodálta az Egyesült Államok hitelét a multilateralizmus, az emberi jogok és a demokrácia előmozdítójaként. Retorikáján keresztül a republikánus szavazótábor egy része szemében normalizálta az ellenfelekre tett erőszakos természetű, olykor kifejezetten erőszakra szólító utalásokat, és hasonlóképpen nyilvánult meg újságírókkal meg a független vagy vele személy szerint nem rokonszenvező médiával kapcsolatban is. Miután a 2020. novemberi választások lezajlottak, és ezeken vereséget szenvedett, megkérdőjelezte az eredményeket és tisztaságukat. 2021 januárjában több mint kétértelmű nyilatkozatokat tett a vele szimpatizáló csöcselék kongresszusi betörésével kapcsolatban, és elképzelhetőnek tartotta valamilyen módon a választási eredmények ellenére megtartani a hatalmat. Vereséget szenvedett, leköszönő elnökként az Irán ellen indított háború gondolatával is eljátszott (SCHMITT et al. 2020). Különösen az utóbbi mozzanat fényében elgondolkodtató, hogy menesztett nemzetbiztonsági tanácsadója, John Bolton szerint a NATO-ból is kiléptette volna az Egyesült Államokat, ha valahogyan hivatalban

marad az első terminusán túl (idézi: VAKIL 2022). Így nem lehet elbagatellizálni a kérdést: mi történne, ha Trump visszatérne az elnöki hivatalba egy újabb választási győzelem felhatalmazásával a birtokában – azok után, hogy az előző választás eredményét és azzal együtt demokrata ellenfeleinek és az amerikai demokrácia alapvető intézményeinek a legitimitását is megkérdőjelezte.

Kívülállóként pártos megfontolás nélkül kijelenthetjük, és kívülállóként felelősségünk is kijelenteni a teljes körű elemzés érdekében, elsődlegesen Trump személyére vonatkozóan, hogy egy ilyen fejlemény a politikai rendszer egyéb szereplőinek határozott ellenállása híján tényleges veszélyt jelenthet az amerikai demokráciára nézve. Az „America First” elv valamifajta következetes érvényesítése, a hagyományosan előmozdítani igyekezett értékek feladása, a multilateralizmus kerülése, a bilaterális alkukon alapuló „tranzakcionista” politika bevezetése önmagában ugyanakkor egyáltalán nem vezet szükségszerűen az Egyesült Államok kemény hatalmi képességeinek elvesztéséhez, katonai fölényének meggyengüléséhez. Bizonyos esetekben még előnyösebb is lehet amerikai nézőpontból. A NATO-n belül vagy éppen az ENSZ-együttműködésben kialakult nemzetközi tehermegosztás rendszere az Egyesült Államok számos partnerének tette lehetővé a potyautas-magatartást azáltal, hogy azok az Egyesült Államok átlagon felüli cselekvőkészségére, erőfölényére és az általa arányon felül biztosított forrásokra többnyire biztosan számíthattak. Ha ez megváltozik, az nagyobb hozzájárulást válthat ki a partnerekből, és méltányosabb tehermegosztást eredményezhet.

Az újabb Trump-elnökség azonban bizonyosan ártana az Egyesült Államok mintaadó, intézményi és normatív példát nyújtó vonzerejének, és alapvetően rendítené meg a nyomokban még liberális nemzetközi rendet. Abban az esetben pedig, ha Trump könnyelműen belevág a katonai konfrontációba Kínával vagy akár csak Iránnal, egy nem megfelelően időzített, nem kellően előkészített összecsapásból az Egyesült Államok meglévő fölénye ellenére is olyan érzékeny veszteségekkel kerülhet ki, amelyeket nem heverne ki egykönnyen – és hozzá számos, a *status quo* revíziójára csak az alkalmat leső szereplőt hozna helyzetbe ezáltal. Ugyanezen okból az is aggodalom forrása lehet, ha egy kihívásra Trump valamilyen irracionális okból, egy jövőbeli fenyegetést vagy agressziót a percepciók szintjén minimalizáló érvek alapján nem reagál, például Oroszországgal szemben.

Ahogy Michael Beschloss írja *Presidents at War* című könyvének (2018) előszavában (saját fordításban): „Ha az alapító atyák visszatérnének közénk, alighanem megdöbbenének és elborzadnának, ha látnák, hogy minden ezzel ellentétes, állhatatos erőfeszítésük dacára az emberiség léte és boldogulása a ma látható mértékben egyetlen ember jellemétől függ, aki történetesen az Amerikai Egyesült Államok elnöke.”

Vagyis: „elnöke lehet újra” – parafrázálhatjuk az iménti kijelentést a naprakészség érdekében, ami még akkor is érdekes, ha végül az újrajelöltségig nem jut el, tekintve, hogy jelen sorok írásakor ez még nem egyértelmű – ami viszont azt is jelenti, hogy már így is közel kerültünk ehhez.

Trump bizonyos értelemben csupán tünet. Aggodalomra adhat okot az általa meg személyesített kihívás hátterében az amerikai társadalom polarizációja, és hogy az amerikai politikai rendszer strukturális stabilitása van megrendülőben az annak kötőanyagát képező normák eróziója miatt. A kialakult politikai táborok között, az identitásokra visszaható módon, egyfajta esszenciális különbség is kialakulóban van azáltal, hogy a demokraták határozottan a multikulturalizmus (és azzal együtt a kongresszusi tagságuk multikulturalitása) irányába mozdulnak el, miközben a republikánus párt – kongresszusi tagságán keresztül is – a „fehér férfi” hangjának közvetítője elsődlegesen (bár választási stratégiája részeként természetesen tesz gesztusokat más populációszegek felé). Ezek a táboridentitások a jövő Amerikájának víziójával is összefonódnak, a jövő meghatározásáért folyó harc részeként pedig a „másik” tábor biztonságiasításának (értsd: fenyegetéssé nyilvánításának) jelei is mutatkoznak a közbeszédben.

Mindez úgy megy végbe, hogy a folyamat paradox módon számos kritikus jelentőségű szereplő érdekeinek rövid távon kedvez. A nem hagyományos kereskedelmi média és a társadalmimédia-platformok profitálnak a társadalom polarizálódásából, amely számukra piacteremtő és -bővítő hatású. Profitál a folyamatból a társadalom vagyonos elitrétege is, a „tweedek”, mivel amíg a társadalmi nem (*gender*) és a személyes névmások viszonyáról vagy például a rabszolgaság történetének revíziójáról folynak heves viták, sokkal kevésbé valószínű, hogy az egészségbiztosítás átalakítása vagy éppen az adórendszer alapvető méltánytalanságait kiküszöbölő adóreform kerül terítékre.

Így történhetett meg, hogy az elméletileg „baloldali” (amerikai szóhasználatban: „liberális”) Biden-adminisztráció a még mindig jelentős többlethalálozás és a „hosszú COVID”-ról, illetve poszt-COVID-problémák miatt tartósan fennmaradó betegségteher ellenére is feloldotta a COVID-veszélyhelyzetet, mondván a pandémiának „vége”, és tette ezt úgy, hogy ennek következményeként megszűnhet a COVID-betegek számára a szövetségi állam által biztosított ingyenes tesztelés és kezelés lehetősége. A meghatározó elitcsoportok nem gondolkodnak eltérően erről a kérdésről, és nem is szorulnak támogatásra saját egészségbiztosításuk terén.

Így eshet meg az is, hogy miközben az Egyesült Államokban 2009 és 2020 között 1363-an haltak meg löfőfegyverrel gyilkoló álmokfutók áldozataként (Everytown [é. n.]), és a legkülönbébb társadalmi törésvonalak mentén jelentkező feszültségek növekvőben vannak, a fegyverek hozzáférhetőségének lényegi újraszabályozására nem kerül sor.

Itt a táborok világosan elhatárolódó álláspontja mellett kialakuló patthelyzet jelenti a változás akadályát.

Megemlíthető továbbá a mélyebb problémák megoldatlanságának példaként az is, hogy az USA délnyugati államai egyre élesebb vízfelhasználási vitákba bonyolódnak a túlhasznált és a klímaváltozás miatt kiszáradó folyók csapásának hatása alatt, amelyekbe a mindenkori szövetségi kormány felve, mindig a közelgő országos kongresszusi vagy elnökválasztásra gondolva, azok pártos logikája szerint kész csak beavatkozni. Ezeknek a kérdéseknek a nem kielégítő kezelése további belülről gyengítő tényező lehet a jövőben.

Hasonló folyamatok természetesen nemcsak az Egyesült Államokban mennek végbe napjainkban, de – ahogyan másutt – itt sem kedveznek az intézmények demokratikus működésének, és azok egyéb okokból is jelentkező válságával hatnak közre.

Összegzés

Míg ennek a tanulmánykötetnek a 2013-as előzménye idején azt lehetett mondani, hogy az Egyesült Államok fölényére az elköteleződéseiből és rendszerformáló erőfeszítéseiből következő túlerhelődés jelentheti a legfőbb veszélyt, mára ez utóbbi fejlemény valószínűsége csökkent. Az Obama- és a Trump-adminisztráció idején végbement szerepkorlátozó lépések és újragondolások nyomán ma jóval kevésbé valószínű, hogy az Egyesült Államok vezetésével például humanitárius intervenció történjen Mianmarban, Szudánban vagy Jemenben, azaz olyan helyeken, ahol előfordul tömeges szenvedés és az emberi jogok megsértése is, ám a nemzeti érdek valamiért a közvetlen beavatkozás ellenében hat. A terrorizmus elleni globális műveletek folytatódnak (WAGNER 2024), ám nem a korábbi intenzitással, kisebb műveleti tempó mellett, amit a körülmények összességében kedvező alakulása is támogat, még ha az Iszlám Állam reziduális fenyegetése a Közel-Kelet térségében továbbra is adott (CSICSMANN 2024), és az afganisztáni tálib hatalomátvétel – amelyet éppen az amerikai visszahúzódtatott lehetővé – következményeit tekintve figyelemmel kísérendő. A liberális hegemon önkorlátozásának hatására a liberális nemzetközi rend természetesen gyengül, de ugyanez elmondható lenne abban az esetben is, ha a globális közvéleményt megosztó és nehezen fenntartható vállalások történnének folyamatosan, valamiféle világszendőri szerepfelfogás részeként, a liberális rend „főadminisztrátora” által.

Még akkor is így lehet ez, ha a Biden-adminisztráció részéről a határozott szembeállás Oroszországgal és Kínával – az Európa és Tajvan védelme iránti elköteleződés

mellett – látszólag szembemegy ezzel. A Kínával kiéleződő versengés ugyanis valójában nem választás kérdése ma már. Oroszországgal szembeszállni pedig hasonlóképpen szükséges, méghozzá egyáltalán nem csak Ukrajna és népessége védelmében, miközben ez a szerepvállalás még jelentős előnyöket is generálhat az Egyesült Államok számára (lásd gáz- és fegyverexport, a NATO kohéziójának és védelmi felkészültségének megerősítése stb.). A konfrontáció ezekben az esetekben közvetlenül a liberális, szabályokon alapuló nemzetközi rend védelmében történik.

Újabb kockázatként felsorolhatjuk viszont a kiéleződő geopolitikai versengés veszélyeit és elkerülhetetlenül jelentős költségeit, a diszruptív technológiai változásokat, a klímaváltozás hatásait – és mindemellett a belső strukturális stabilitás megrendülését. Utóbbi nem csak egyes politikai szereplők jelleméből vagy stratégiájából következik. A megengedő feltételek között említhetjük paradox módon a társadalmi média által elhozott „konnektivitás” közegében véleménybuborékokra aprózódó társadalmat, a hagyományos és a társadalmi média által is fűtött polarizálódást és mindennek háttérben a jelentős vagyoni és jövedelmi egyenlőtlenségek kontextusában érvényesülő üzleti érdekeket, amelyek számára a kultúrharcos baloldal és a kultúrharcos jobboldal összecsapásai egyszerre tökéjüket mozgósító hatásúak és ugyanakkor figyelemelterelők – például az adórendszer igazságtalanságaival vagy az egyenlőtlenségeknek az egyének és a különféle demográfiai csoportok egészségében is kifejeződő alapvető méltánytalanságával kapcsolatban.

Felhasznált irodalom

- AYAZ, A. (2020): Top 10 Semiconductor Foundries of The World in 2020. *TechnoSports*, 2020. december 18. Online: <https://technosports.co.in/2020/12/18/top-10-semiconductor-foundries-of-the-world>
- BESCHLOSS, M. (2018): *Presidents at War: The Epic Story, from 1807 to Modern Times*. New York: Crown.
- BREUNINGER, K. (2020): China's Deadly Coronavirus Could be Good for US Jobs, Manufacturing, Says Trump Commerce Secretary Wilbur Ross. *CNBC*, 2020. január 30. Online: www.cnbc.com/2020/01/30/wilbur-ross-coronavirus-could-bring-jobs-manufacturing-back-to-us.html
- CALCUTT, A. (2016): The Surprising Origins of „Post-Truth” – And How It Was Spawned by the Liberal Left. *The Conversation*, 2016. november 18. Online: <https://theconversation.com/the-surprising-origins-of-post-truth-and-how-it-was-spawned-by-the-liberal-left-68929>
- CANCIAN, M. F. – CANCIAN, M. – HEGINBOTHAM, E. (2023): The First Battle of the Next War: Wargaming a Chinese Invasion of Taiwan. *CSIS*, 2023. január 9. Online: www.csis.org/analysis/first-battle-next-war-wargaming-chinese-invasion-taiwan

- CSICSMANN L. (2024): Az átalakuló világrend és a Közel-Kelet. In VÖRÖS Z. – TARRÓSY I. (szerk.): *Átalakuló világrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika, 235–260.
- DE MESQUITA, B. et al. (2003): *The Logic of Political Survival*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Everytown [é. n.]: *Mass Shootings*. Online: <https://everytownresearch.org/issue/mass-shootings>
- FERGUSON, N. (2021): *Doom: The Politics of Catastrophe*. London: Penguin.
- GLASER, C. L. (2021): Washington is Avoiding the Tough Questions on Taiwan and China. *Foreign Affairs*, 2021. április 28. Online: www.foreignaffairs.com/articles/asia/2021-04-28/washington-avoiding-tough-questions-taiwan-and-china
- GOUDARZI, S. (2022): Disruptive Technologies in 2022. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 2022. december 29. Online: <https://thebulletin.org/2022/12/disruptive-technologies-in-2022/#post-heading>
- HM Government (2015): *National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015*. Online: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/478933/52309_Cm_9161_NSS_SD_Review_web_only.pdf
- ISSAT (2016): *White Paper on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr*. Online: <https://issat.dcaf.ch/download/111704/2027268/2016%20White%20Paper.pdf>
- KAGAN, R. (2012): *The World America Made*. New York: Vintage.
- LAPEDUS, M. (2018): EUV Mask Blank Battle Brewing. *Semiconductor Engineering*, 2018. november 15. Online: <https://semiengineering.com/euv-mask-blank-biz-heats-up>
- LESSIG, L. (2011): *Republic Lost: The Corruption of Equality and the Steps to End It*. New York: Hachette.
- MARTON P. (2013): Az Egyesült Államok: az önmagát korlátozva felülmaradni képes, vezető hatalom. In GRÜNHUT Z. – VÖRÖS Z. (szerk.): *Az átalakuló világrend küszöbén*. Pécs: Publikon, 11–30.
- MEARSHEIMER, J. J. (2019a): *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*. New Haven, CT – London: Yale University Press. Online: <https://doi.org/10.2307/j.ctv5cgb1w>
- MEARSHEIMER, J. J. (2019b): Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order. *International Security*, 43(4), 7–50. Online: https://doi.org/10.1162/isec_a_00342
- MEARSHEIMER, J. J. (2021): The Inevitable Rivalry: America, China, and the Tragedy of Great-Power Politics. *Foreign Affairs*, 100(6), 48–58.
- MECKLIN, J. szerk. (2023): A Time of Unprecedented Danger: It is 90 Seconds to Midnight 2023 Doomsday Clock Statement. Science and Security Board. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 2023. január 24. Online: <https://thebulletin.org/doomsday-clock/current-time>
- NATO (2022): *NATO's 2022 Strategic Concept*. Online: www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf
- NEWMAN, L. H. (2022): The Surveillance State is Primed for Criminalized Abortion. *Wired*, 2022. május 24. Online: www.wired.com/story/surveillance-police-roe-v-wade-abortion

- NI, V. (2022): Joe Biden Again Says US Forces Would Defend Taiwan from Chinese Attack. *The Guardian*, 2022. szeptember 19. Online: www.theguardian.com/world/2022/sep/19/joe-biden-repeats-claim-that-us-forces-would-defend-taiwan-if-china-attacked
- NSR (2022): *National Strategic Review*. *La République Française*. Online: www.sgdsn.gouv.fr/uploads/2022/12/rns-uk-20221202.pdf
- ODNI (2022): *Annual Threat Assessment of the US Intelligence Community*. Online: www.dni.gov/files/ODNI/documents/assessments/ATA-2022-Unclassified-Report.pdf
- RÁCZ A. (2024): Oroszország: az egykori kihívó magányossága. In VÖRÖS Z. – TARRÓSY I. (szerk.): *Átalakuló világrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika, 153–179.
- Russian American Daily [@RusAmDaily] (2022): John Mearsheimer: The US Foreign Policy „Blob” is Behind the Ukraine War. *YouTube*, 2022. augusztus 13. Online: www.youtube.com/watch?v=7x_37HsqdXQ
- SCHMITT, E. et al. (2020): Trump Sought Options for Attacking Iran to Stop Its Growing Nuclear Program. *The New York Times*, 2020. november 16. Online: www.nytimes.com/2020/11/16/us/politics/trump-iran-nuclear.html
- Senate Democrats (2022): *Summary: The Inflation Reduction Act of 2022*. Online: www.democrats.senate.gov/imo/media/doc/inflation_reduction_act_one_page_summary.pdf
- VAKIL, C. (2022): John Bolton: Putin Was „Waiting” for Possible US Withdrawal from NATO. *The Hill*, 2022. március 5. Online: <https://thehill.com/homenews/administration/596985-john-bolton-putin-was-waiting-for-possible-us-withdrawal-from-nato>
- VÖRÖS Z. – HORVÁTH L. (2024): Dominancia és függés? – Kína az átalakuló nemzetközi térben. In VÖRÖS Z. – TARRÓSY I. (szerk.): *Átalakuló világrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika, 37–60.
- WAGNER P. (2024): Közép-Ázsia és Afganisztán a multipoláris világ hajnalán az Egyesült Államok, Kína és Oroszország befolyásszerzési stratégiái közepette. In VÖRÖS Z. – TARRÓSY I. (szerk.): *Átalakuló világrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika, 131–151.
- White House (2022): *National Security Strategy (of the United States of America)*. Online: www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf
- WILSON, A. (2010): *Virtual Politics: Faking Democracy in the Post-Soviet World*. New Haven, CT – London: Yale University Press.
- ZAKARIA, F. (2009): *The Post-American World*. New York: W. W. Norton & Company.